

2. ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

ԲԶՆԻԻ ՎԱՆՔԸ ԵՎ ԲԶՆԻ ԳՅՈՒՂԻ ՄՅՈՒՍ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ*

ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. ԲԶՆԻԻ ՎԱՆՔ.— Հայաստանում փոքրաթիվ են այն մենաստանները, որոնց կրոնական կառուցվածքները բաղկացած են միայն մեծ եկեղեցուց: Այդպիսիներից մեկն է նաև Բջնիի վանքը: Նրա միակ եկեղեցին արձանագրությանների և մատենագրական աղբյուրների մեջ կոչվում է Ս. Աստվածածին և, ինչպես ցույց է տալիս ներածական մասում մեջ բերած արձանագրությունը, կառուցել է Գրիգոր Մագիստրոս Պաշտպանին 1031 թվականին:

Բջնիի այդ վանքը, ինչպես և Պաշտպանիների կառուցած մյուս եկեղեցիները, որպիսիք են Մարմաշենի վանքի երկու մեծ եկեղեցիները, Ամբերդ ամրոցի եկեղեցին և ուրիշներ, խիստ բնորոշ են իրենց կառուցողական ձևերով, ուստի առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում հայ ճարտարապետության տեսակետից: Այդ եկեղեցիների կառուցման ձևերի նկատմամբ ուշադրով է նաև այն, որ եթե Մարմաշենի և Ամբերդի եկեղեցիներն աչքի են ընկնում իրենց արտաքին ճոխ ու հարուստ հարդարանքներով, ընդհակառակը Բջնիի եկեղեցին բնորոշ է իր ձևերի խիստ պարզությամբ, որպիսի հանգամանքը բացառիկ երևույթ է տվյալ շրջանի հայ ճարտարապետության պատմության մեջ:

Բջնիի վանք-եկեղեցին գմբեթավոր զահլիճների տիպին պատկանող մի ընդարձակ կառուցվածք է, երկարաձիգ ուղիղ բառանկյունի հատակագծով: Արևելյան ծայրում տեղադրված է կիսակլոր արտաքին բարձր բե-

մով, որի երկու կողքին կան մեկական երկարաձիգ և խիստ նեղ խորաններ: Արտիդի եզրերից դեպի արևմուտք ձգվում են երեսուներ, որոնք խորանների մուտքերի առջևում առաջացնում են նույնպիսի նեղ, սրահաձև տարածություններ:

Արտիդի եզրերի այդ երեսուների, ինչպես և եկեղեցու հարավային ու հյուսիսային պատերի արևմտյան մասերից իրար հանդիպակաց ձգվող երեսուների ծայրերից ձգվող որմնասյուները միանում են կամարներով, իրենց վրա կրելով բարձր ու մեծ գմբեթը՝ կլոր թմբուկով և սրածայր վեղարով: Մածկր թաղակապ է՝ երկթեք տանիքով:

Երկու մեծ մուտքերից մեկը բացվում է արևմտյան, իսկ մյուսը՝ հարավային կողմերից: Մեկական կանոնավոր մեծ, կամարակապ զազաթով լուսամուտներ բացվում են յուրաքանչյուր ճակատից. դրանց համապատասխան մեկական նույնաձև լուսամուտներ էլ բացվում են գմբեթի թմբուկի մեջ: Մեկական փոքր լուսամուտներ էլ բացվում են խորանների արևելյան պատերից: Արտաքուստ, արևելյան պատի մեջ կան երկու եռանկյունաձև մեծ խորշեր (նիշեր)՝ ճառագայթաձև զարդարանդակներ ունեցող կամարակապ զազաթով:

Շարված է տարբեր գույնի տուֆի սրբատաշ մեծ քարերով՝ կրաշաղախի միացությամբ: Սալահատակված է, տանիքը և գմբեթի վեղարը պատած են կարմրագույն ամուր հանքաքարի սալաքարերով:

Նկատելի են բազմաթիվ վերանորոգումների հետքեր, որոնցից հայտնի են՝ 1209 թվականին կատարված վերանորոգումը՝ համաձայն արձանագրության, որը մեջ ենթերկում:

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1963 թվականի № 8-ժ-ից:

Բջնիի վանք.—Ս. Աստվածածին եկեղեցին (աջ կողմից Հրապղան գետը և ծորը, ձախ կողմից ամրոցի մի մասը)։

«Թվ. ՈՄԸ. Յաշխարհակալութեան քաջաց և յաղթողաց՝ մեծ շահնշահաց Ջաքառէի և Իւանէի, որդւոց Սարգսի, յեպիսկոպոսութեան Վրթանեսի, ես՝ մեղուցեալ ծառայ Աստուծոյ Վահանս... շինեցի զԻշխանականից մեծ եկեղեցին յանուն Սուրբ Աստուածածնին. և զայս Աստուածածինս նորոգեցի սալով, որ ի բնէ չէր սալած. և հաստատեցին ի տարին Ն. աւր ժամ ի տանի Սուրբ Մննդեան վասն փրկութեան հոգւոյ իմոյ։ Ով խափանէ զպատարագն՝ իմ մեղացն պարտական է առաջի Քրիստոսի»։

Ապա վերանորոգվել է 1358 թվականին, որի մասին վկայում է ներածական մասում մեջ բերված՝ վանքի վրա փորագրված արձանագրությունը։

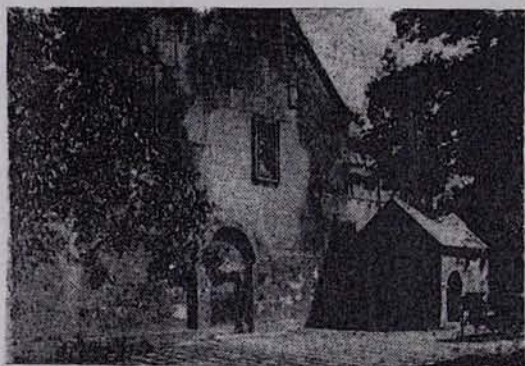
Մյուս վերանորոգումը տեղի է ունեցել 1643 թվականին, որի մասին տեղեկացնում է Առաքել վարդապետ Դավրիժեցին. «Այլ և բարձրաբերձ և զլայնանիստ և զմեծաշուք տաճարն՝ որ յանուն Սրբուհւոյ Աստուածածնին շինեալ կայ ի նախկին և ի վաղ ժամանակաց ի գիւղն Բջնի, որոյ տանիքն ամենայն աւերեալ և քայքայեալ էր, նորոգեցաւ հրամանաւ Տեառն Փիլիպոսի կաթողիկոսի, ծախիւք և արդեամբք քրիստոսասէր մեծի պատրկի Զուղայեցի խոջայ Պետրոսի, զոր մականուամբ Բդուզ Պետրոս ասէին, և անուն

եպիսկոպոսի վանացն էր Փիլիպպոս, յորում ժամանակի էր թուականն մեղ Ռ՝ԼԲ»⁴²։

Վերջին և հիմնական վերանորոգումը կատարվել է սովետական իշխանության տարիներին՝ պետական համապատասխան հիմնարկների, ինչպես և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի կողմից, որի ընթացքում վերականգնվել են թափված երեսապատ քարերը, քիվերը, տանիքի սալաքարերը, ամրացվել ու վերահաստատվել են խախտված երեսապատ քարերը, քիվերը և տանիքի սալաքարերը. հիմնովին մաքրվել ու բարեկարգվել է բակը։

2. Մատուռ-դամբարան-զանգակատուն.— Գտնվում է եկեղեցու հարավային պատին կից՝ վերջնիս արևելյան ծայրում։ Հատակագիծը ուղիղ քառանկյունի է, ծածկը թաղակապ՝ երկթեք տանիքով. միակ մուտքը հարավային կողմից է։ Արևմտյան պատի մեջ, արտաքուստ կա մի մեծ խորշ, ուր ագուցված է շքեղազարդ մի մեծ խաչքար՝ մուգ կարմիր գույնով ներկած։ Տանիքի վրա կառուցված է սյունազարդ փոքրիկ կաթուղիկ, որն այժմ ծառայում է որպես զանգակատուն։

Շարված է սև ու կարմիր գույնի տուֆի սրբատաշ քարերով՝ կրաշաղախով. սալահատակված է, տանիքը պատած է սալաքարերով։ Կառուցման ստույգ ժամանակը հայտնի չէ. վրան փորագրված արձանագրությունը, որն այժմ եղծված ու անընթեռնելի է, ունի 1272-թվականը. և որովհետև մատուռի կառուցման ձևերը բնորոշ են ԺԳ դարին, ուստի հավանական է, որ արձանագրությունը վերաբերի մատուռի կառուցմանը, որն ամենայն հավանականությամբ պետք է դամբարան եղած լինի։ Ավանդաբար այն Մագիստրոսի դամբարան են անվանում։ Պատերի վրա փորված են բազմաթիվ խաչեր՝ համապատասխան մակագրություններով։

Բջնիի վանք.—Ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային մուտքը և Գրիգոր Մագիստրոսի դամբարանը։

⁴² Առաջել Դավրիժեցի, էջ 271։

Բջնիի վանք.—Խաչքար-մահարձաններ Ս. Աստվածածին եկեղեցու արևելյան կողմում:

3. Պարիսպ.—Տարածվում է վանքի շուրջը՝ քառակուսի ձևով. կառուցել է վանքի առաջնորդ Մովսես վարդապետը 1666 թվականին, ինչպես այդ մասին տեղեկացնում է Առաքել Դավրիժեցի պատմիչը. «Եւ յետոյ եղև առաջնորդ նոյն վանացն Մովսէս վարդապետն, աշակերտ Տեառն Փիլիպպոս կաթողիկոսի, որոյ շուրջանակի պատեալ վանացն գեղեցիկ յարմարութեամբ և ախորժ տեսողացն»⁴³:

Պարսպապատերը շարված են տարբեր մեծության կիսատաշ որձաքարերով՝ կրաշաղախի միացությամբ. անկյունները բրգաձև բարձր աշատարակների ձևով են: Գլխավոր մուտքը հարավային պատի կենտրոնական մասից է, սրահաձև՝ մեծ դարբասով. մեկական փոքր մուտքեր էլ բացվում են շուրս պատերից յուրաքանչյուրի մեջ: Արևելյան պատի վրա կանգնեցված են մի քանի քանդակազարդ խաչքարեր, որոնցից մեկն ունի հետևյալ արձանագրությունը. «Սուրբ խաչս բարեխաւ Մելքիսէթ քահանային. թվ. ՌԻԹ. (1580). կազմող Մելքիսէթ»:

4. Մահարձան-խաչքարեր.— Գտնվում են վանքի բակում, պարսպից ներս, եկեղեցու արևելյան կողմում: Ընդամենը չորս հատ են, որոնք բոլորն էլ բաղկացած են երկու մասից՝ պատվանդանից և խաչքար-կողովից: Պատ-

վանդանները մասսիվ ձևով շարված են սրբատաշ քարերով՝ կրաշաղախի միացությամբ. դրանց վրա դրված են կոթողների հիմնաքարերը՝ ամբողջական մեծ քարերից: Խաչքարերը մեծ են և զարդարված են զանազան ձևերի՝ նուրբ մշակված գեղեցիկ քանդակներով: Մահարձաններից մեկն ունի եղծված տապանագրություն՝ ՈԿԸ (1219) թվականով: Վանքի բակում կան մի քանի ուրիշ գերեզմաններ և խաչքարեր, որոնք նույնպես պատկանում են ԺԳ դարին:

5. Վանքի միաբանության բնակելի շենքեր.— Գտնվելիս են եղել եկեղեցու շուրս կողմը՝ պարսպին կից, սակայն բոլորն էլ հիմնովին ավերակ վիճակում են, միայն մեկն է կանգուն և ամբողջական վիճակում, որը գտնվում է պարսպի հյուսիս-արևմտյան անկյունում՝ պատերին կից: Վերջինս, որը հավանաբար սեղանատունը եղած լինի, բավական ընդարձակ շենք է, արևելքից ձգվող ուղիղ քառանկյունի հատակագծով: Ներսից, կողերի պատերին կից ձգվում են ուղղանկյուն որմնասյուներ, որոնց միացնող կամարները զոտկում են թաղակապ ծածկի առաստաղը: Միակ մուտքը և երեք փոքր լուսամուտները հարավային կողմից են: Շարված է անտաշ որձաքարերով՝ կրաշաղախով մածուցված, բստ որի որմնասյուները, դրանց միացնող կամարները, մուտքի և լուսամուտ-

⁴³ Առաքել Դավրիժեցի, էջ 271:

ների բացվածքի եզրերի քարերը մաքուր տաշված են:

Վանքի բակում թափված են հին շենքերի բազմաթիվ բեկորներ, ոմանք քանդակազարդ և արձանագրությունների մասերով. մի անկյունաքարի վրա նկատվում է աղավնու բարձրաքանդակը և արձանագրություն, իսկ մի շենքի մուտքի կիսակլոր ճակատալ քարի վրա փորագրված է շենքի կառուցման մասին հետևյալ արձանագրությունը. «Ի թվ. ՈԿ (1211), Տէր Վրթանէս շինեաց գտունս»:

Այդ Տեր Վրթանեսը եղել է Բջնիի վանքի առաջնորդ, որը մասնակցել է 1205 թվականի լոռի քաղաքում կայացած եկեղեցական համաժողովին և որի ժամանակ ոմն Վահան 1209 թվականին սալել է տալիս վանքը, ինչպես այդ ցույց է տալիս վերը մեջ բերված արձանագրությունը:

Վերը նշված ճակատակալ քարը, ինչպես և բակում եղած քարերի մեծ մասը հայտնաբերվեցին 1958 թվականին պատմական հուշարձանների պահպանության կոմիտեի կողմից Բջնիի վանքի բակը փլատակներից մաքրելու և ընդհանուր բարեկարգման աշխատանքների ժամանակ:

Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սմբատյանը Բջնիի վանքի միաբանության շենքերի տեղադրության մասին ասում է. «Արևմտյան կողմից արքեպիսկոպոսարանն յուր շինվածքով, արևելյան կողմից շտեմարանն, խոհանոցն և այլ հարկավոր շինվածքներն, հյուսիսային կողմից միաբանից սենյակներն, իսկ հարավային կողմից ուսումնարանն, և այլն»։ Ապա սույնի ծանոթագրության մեջ ավելացնում է. «Այս 1895 թվին, հրամանավ Վհափառ Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսի, հիշյալ արևմտյան շինվածք տեղը եկեղեցական դպրոց շինելու միջոցին՝ էջմիածնա կալվածոց վերատեսուչ Միքայել վարդապետը հանել էր հին շինությանց արձանագիրը ըստ այսմ.— Ի թվ. ՈԿ Տէր Վրթանէս շինեաց գտունս»⁴⁴:

Այդ բոլորից պարզ է դառնում, որ վերը հիշատակված Բջնիի առաջնորդ Վրթանես եպիսկոպոսը, բացի եկեղեցին սալելուց, 1211 թվականին կառուցել է տալիս նաև միաբանության բնակարաններ, որի ավերակների վայրում 1895 թվականին եկեղեցական դպրոցի շենք կառուցելու միջոցին հայտնաբերվում է հին շենքի մուտքի ճակատակալ քարը, սակայն նորից ծածկվում է այդ դպրոցի շենքի փլատակներով և ապա հայտնաբերվում 1958 թվականին, բակի մաքրման ու բարեկարգման աշխատանքների ժամանակ:

ԲԶՆԻ ԳՅՈՒՂԻ ՄՅՈՒՍ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

6. Բջնիի ամրոցը.— Մաղկունյաց լեռնաշղթայից մի ճյուղ, Հրազդան գետին զուգահեռ, ձգվում է դեպի հարավ: Այդ լեռնաճյուղից հարթ մակերես ունեցող լեղվածն մի փոքրիկ բարձրություն ուղղահայաց ձևով ձգվում է մինչև Հրազդանի աջ ափը՝ Բջնի գյուղը բաժանելով երկու մասի: Այդ բարձրությունը երեք կողմերից եզերվում է ուղղաձիգ ձգվող բարձր ու անմատչելի բարափներով, ստեղծելով բնական անառիկ ամրություններ, իսկ շորորող կողմից՝ պարանոցաձև մի նեղ շերտով հարակցվում է լեռնաշարքին: Չորրորդ կողմից, ինչպես և հարավահայաց կողմի փոքր լանջամասերը արհեստական կերպով ամրացված են բրգաձև բարձր կրկնակի բերդապարիսպներով:

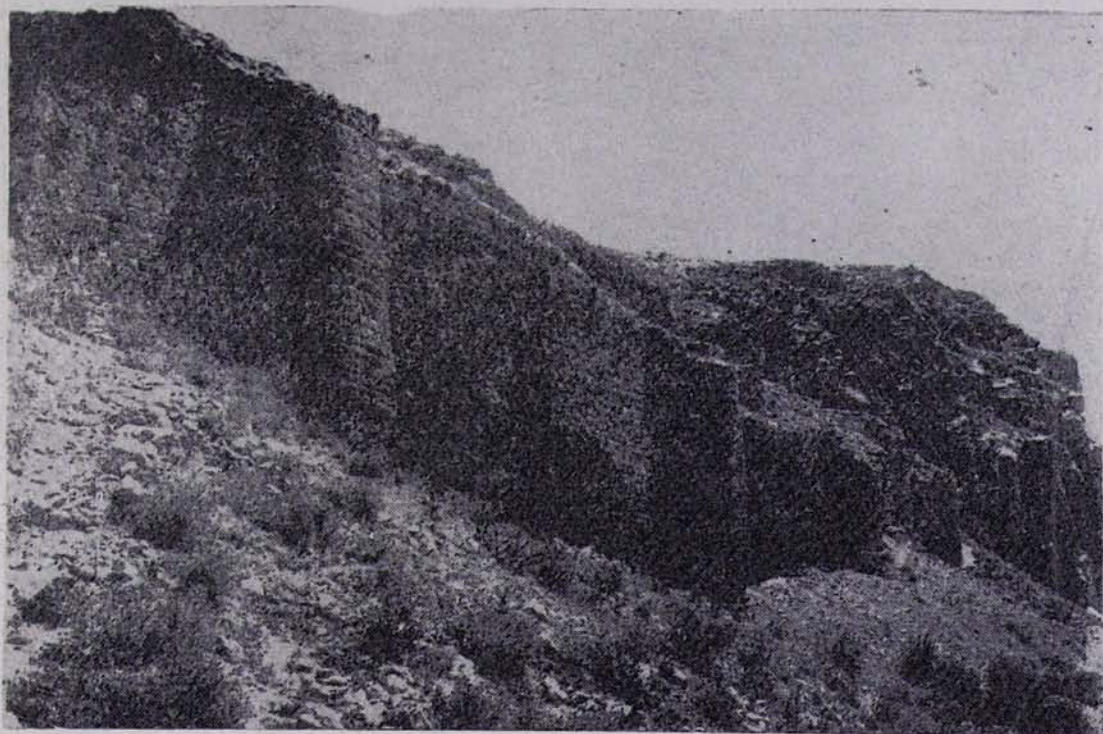
Թե ե՛րբ է կառուցվել այդ հետաքրքիր և ուշագրավ ամրոցը, ստույգ հայտնի չէ. պատմական աղբյուրներում հիշատակվում է է դարից: Հովհաննես կաթողիկոս Դրասխանակերտցի պատմիչը, խոսելով է դարի առաջին քառորդում հայոց Նզր կաթողիկոսի և ժամանակի նշանավոր գիտնական Հովհան վարդապետ Մայրավանեցու հարաբերությունների մասին, Մայրավանքի տեղը նշում է «Ի ծործորս լերինն ամրոցին Բջնոյ»⁴⁵:

Հայտնի չէ նաև, թե ովքեր են եղել նրա կառուցողները, այսուհանդերձ հավանական պետք է համարել, որ այն պետք է կառուցված լինեն Վարաժնունյաց իշխանները և որը պետք է հանդիսացած լինի նրանց Ոստանը: Պահլավունիները, ժառանգելով Վարաժնունիքը, ավելի ամրացրին և դարգացրին Բջնիի ամրոցը, դարձնելով իրենց վերջին նստավայրը և պաշտպանական ամուր հանակետերից մեկը: Դեռ մինչև այսօր էլ պահպանվել են Պահլավունիների կողմից ամրոցի ներսում կառուցված եկեղեցու և ջրամբարի շենքերը՝ կիսավեր վիճակում: Թե՛ եկեղեցին և թե՛ ջրամբարը ունեն ուղիղ քառանկյունի հատակագիծ և թաղակապ ծածկ. շարված են սև ու կարմիր գույնի տուֆի մաքուր տաշված քարերով, կրաշաղախի միացությամբ: Քանդված են երկուսի էլ ծածկը և պատերի վերի առանձին մասերը: Իսկ ջրածուրի հարթ երեսի վրա նկատելի են բազմաթիվ շենքերի հետքեր՝ դար ու փոսերի ձևով:

Ամրոցապատերը շարված են կիսատաշ որձաքարերով՝ կրաշաղախով մածուցված: Գլխավոր մուտքը եղել է լեռնաշղթայի կողմից. մի ուրիշ մուտք էլ ունեցել է հարավահայաց կողմի լանջամասից: Արտաքին պարսպի հարավ-արևելյան անկյունից ստորերկրյա մի գաղտնի անցք տանելիս է եղել

⁴⁴ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սմբատյանց, հիշված աշխատությունը, էջ 323—324:

⁴⁵ Յովհաննես կաթողիկոս Դրասխանակերտցի, էջ 79:

Բջնիի ամրոց.—Բարձունքի գլուղաճալաց լանջի բերդապարիսպները:

ղեպի Հրազդան գետը, որի սկզբնամասերը մինչև այսօր էլ պահպանվել են:

7. Բաղիլիկատիպ եկեղեցի.— Գտնվում է գլուղի մեջ, դպրոցի շենքից դեպի արևմուտք՝ մոտիկ: Չնայած հիմնովին ավերակ վիճակում է, սակայն պահպանված պատերի առանձին, փոքրիկ մասերը և հիմնապատերի կրաշաղախ միջուկը որոշակի կերպով ցույց են տալիս, որ նա եղել է մի ընդարձակ կառուցվածք. խիստ բնորոշ Դ—Ծ դարերին:

8. Ս. Սարգիս եկեղեցի.— Այդ եկեղեցին, որը գտնվում է գլուղի հյուսիս-արևելյան եզրին, բլրաձև փոքրիկ բարձունքի վրա, նույնպես վերաբերում է Բջնիի հնագույն շրջանին: Նրա կառուցման ճիշտ ժամանակը և կառուցողները պարզ ու որոշ չեն. իր կառուցողական ձևերով խիստ բնորոշ է է դարին:

Կենտրոնադարձ փոքրիկ կառուցվածք է խաչաձև հատակագծով՝ ուղղանկյուն խաչ՝ թևերով: Արևելյան խաչթևում տեղադրված է արսիդը՝ ցածրադիր բեմով: Գմբեթի թմբուկը ութկողանի է, որը հիմքին փոխանցվում է տրոմպների միջոցով: Քիվերը բարակ սալերի ձևով են, որոնց արտաքին եզրերը պատած են պայտաձև զարդաքանդակներով: Միակ պորտիկավոր մուտքը արևմտյան կողմից է:

Շարված է սև ու կարմիր գույնի տուֆի սրբատաշ քարերով՝ կրաշաղախի միացությունով: Կանգուն և ամրոցական վիճակում

է՝ թափված են տանիքի սալաքարերը, երեսապատ մի քանի քարեր ու քիվեր:

Եկեղեցու արևմտյան կողմում, բարձունքի վրա, տարածվում է փոքրիկ գերեզմանատուն, որի գերեզմանաքարերը մեծ մասամբ բնական խոշոր սալաքարեր են. մի քանի մշակված գերեզմանաքարերը տափակ, հարթ երեսով են: Գերեզմանատանը կան նաև քանդակազարդ խաչքարեր, որոնց մշակման ձևերը բնորոշ են ԺԲ—ԺԳ դարերին:

9. Ս. Գևորգ եկեղեցի.— Գտնվում է գլուղի մեջ, վանքից դեպի արևմուտք: Միանավ, բաղիլիկ ձևով կառուցված փոքրիկ շենք է, արևելյան կողմից ունի կիսակլոր արսիդ՝ ամբողջ շենքի լայնությամբ, առանց բեմի: Միակ մուտքը հարավային կողմից է՝ պատի արևմտյան ծալից. միակ շատ փոքրիկ պատուհանը բացվում է արևելյան արսիդի մեջ: Մածկը թաղակապ է:

Մուտքի առջևում կառուցված է մատուռ՝ փոքրիկ սրահ, որի ծածկը նույնպես թաղակապ է և արևելյան կողմից ունի կիսակլոր փոքրիկ արսիդ: Նրկուսն էլ շարված են սև ու կարմիր տուֆի մաքուր տաշված քարերով՝ կրաշաղախով մածուցված: Կանգուն վիճակում են՝ մասնակի քանդամներով: Կառուցման ճիշտ ժամանակը պարզ չէ, կառուցողական ձևերը բնորոշ են ԺԳ—ԺԴ դարերին:

Բջնի գյուղ.—Ս. Սարգիս եկեղեցին հյուսիս-արևմուտքից:

10. Գերեզմանաժամերից մեկը գտնվում է գյուղի մեջ, ճանապարհի եզրին, աղբյուրի մոտ, Ս. Հովհաննես ուխտատեղիին կից, փոքրիկ տարածության վրա: Գերեզմանաքարերը բավականին մեծ են և բոլորն էլ մշակված տափակ, հարթ երես ունեցող ձևով ու թաղված են գետնի մեջ: Գերեզմանոցում կան երեք խաչարձաններ, որոնց խաչքարերի քանդակները բնորոշ են ԺԳ—ԺԴ դարերին: Այդ խաչարձաններից մեկի պատվանդանը եռաստիճան է:

11. Մյուս գերեզմանաժամեր, որը հիմնվել է ԺԷ դարում, ուր այժմ էլ շարունակվում են թաղումները, գտնվում է վանքի հյուսիս-արևմտյան կողմում, սարալանջին: Գերեզմանաքարերը մշակված են տարբեր ձևերով. մի քանիսի վրա կան կենցաղային հետաքրքիր քանդակներ: Տապանագրություններից կարդացվում են.

«Թվին ՌՃԼԲ (1683) Մկրտիչ սրբասէր կրօնաւոր փոխեցաւ առ Քրիստոս՝ յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք»:

«Այս դամբարան սրբոյ մարմնոյ Սիմէօնի բաջ րաբունոյ... Հաղար իննսուն եօթնեակ (1648) թուոյ»:

12. Բջնի գյուղի սահմաններում տարածվում են բազմաթիվ թվով խաչարձաններ, որոնցից առանձնապես հետաքրքիր և ուշա-

դրութեան արժանի են հետևյալները. երեք հատ Հրազդանի ձախ ափին, կամրջի ծայրին, Հրազդան քաղաքը տանող խճուղու եզրին, մեկ հատ ամրոցից Ս. Սարգիս եկեղեցին տանող ճանապարհին, մեկ ուրիշը Հրազդանի աջ ափին, ամրոցի արևելյան կողմում, պարտեզների մեջ, Սուրբ գյուղը տանող հետիոտն ճանապարհին, մեկ խաչքար. Հրազդան՝ շրջանային կենտրոն տանող խճուղու եզրին, ձորալանջին և այլն:

Բոլոր այդ խաչարձաններն էլ բաղկացած են պատվանդանից ու խաչքար-կոթողներից, որոնք շքեղ քանդակազարդված են և չկրաբերում են ԺԳ—ԺԴ դարերին: Թե ի՞նչ նպատակի համար են կանգնեցված եղել այդ խաչարձանները, որոշակի պարզ չէ:

Վերոհիշյալ խաչարձանների նման մի ուրիշ խաչարձան էլ գտնվում է վանքի հյուսիսային կողմում, պարսպից դուրս, ուր պատվանդանի վրա փորագրված է հետևյալ արձանագրությունը. «Ի թվիս ՈԶԱ (1232). Ես Յոհաննէս որդի Մաթէոս քահանայի կանգնեցի զխաչս հոգոյ իմոյ և ամուսնոյ իմոյ. որ կարդայք յիշեցէք ի Քրիստոս»:

Բջնիի սահմաններում տարածված են նաև բազմաթիվ ուխտատեղիներ, ինչպիսիք են, օրինակ, Ս. Հարություն, Ս. Փյոնիպոս, Ս. Մատթեոս՝ քարափի, Ս. Հովհաննէս՝ թաշերի, Ս. Խաչ՝ Բերդի գլխի, Թուխ-Մանուկ, Մաղկեկանը, Ամենափրկիչ, Վանքի անապատ, Ս. Մինաս և այլն: Այդ ուխտատեղիները բոլորովին ուշ ժամանակներում, մատուռի ձևով կառուցված փոքրիկ, հասարակ շենքեր են, որոնց պատերը շարված են անմշակ մանր քարերով, ցեխով մածուցված, փայտյա ծածկով և պատմա-հարտարապետական ոչ մի արժեք չեն ներկայացնում. սակայն դրանց ներսում հավաքված են տարբեր ժամանակների պատկանող քանդակազարդ խաչքարեր և նրանց բեկորներ: Այդ մատուռ-ուխտատեղիները, համարյա բոլորն էլ, ավերակ վիճակում են. կանգուն է Ս. Հովհաննէս կողմող ուխտատեղին, որը բոլոր եղածներից ավելի ընդարձակն է: Ուշագրավ է այն, որ այդ ուխտատեղին կառուցված է աղբյուրին կից, համարյա վերջինիս վրա, ուստի անկասկած է, որ նա կապված է ջրի պաշտամունքի հետ, որն այնքան տարածված է եղել հեթանոսական շրջանում:

Ուշադրութեան արժանի են նաև տարբեր դարերի քանդակների պատկանող դամբարանները, որոնք այնքան տարածված են Բջնիի սահմաններում: Դրանց մեջ առանձնապես հետաքրքիր են քարից ու կավից պատրաստված դադաղներով թաղումները, որոնցից մի քանիսը պատահաբար բացվել են գյուղատնտեսական աշխատանքների ժամանակ: